

явлення згоди на ратифікацію такої умови може бути схвалено загальнонародним референдумом згідно положенням статті 125". Пункт 3 статті 125 зазначає, що референдум не відбудеться, якщо в ньому візьмуть участь менше половини всіх виборців. Якщо ця умова не буде виконана і референдум не відбудеться, тоді можливо використання парламентського шляху на підставі рішення Сейму [23].

Слід зазначити, що польське суспільство не однаково сприймало ідею об'єднання з ЄС. Так, наприклад, ця ідея отримала найбільшу підтримку в західних землях Польщі, де населення у безпосередній близькості до Німеччини та інших західних країн найбільше користувалося перевагами ЄС. Також найбільше прихильників євроінтеграції Польщі були серед населення великих міст, освічених людей та молоді.

У той же час, сільське населення центральних і східних районів Польщі висловлювали найменшу підтримку ідеї вступу Польщі до ЄС. У деяких місцях число голосуючих проти цієї ідеї становило понад 80% [24, s. 251].

Однією з причин євроскертцизму була відсутність інформації та знань. Тому, не один поляк вважав, що Польща багато втратить після вступу до ЄС. Істотним аргументом проти вступу був слабкий доступ до ринку праці європейських країн.

Помітний вплив на остаточну проєвропейську орієнтацію єпископату мав Папа Римський Іоанн Павло II, слова якого були зачитовані в зверненні єпископату до віруючих. З метою заохотити їх взяти участь у референдумі, було сказано: "Інтеграція Польщі до Європейського Союзу є від самого початку підтримана Апостольською Столицею. Історичний досвід, який має польський народ, його духовне і культурне багатство можуть ефективно сприяти зміцненню миру та безпеки в Європі".

Глава римсько-католицької церкви вбачав у переговорному процесі можливість впливу католицької Польщі на секуляризовану Європу, а також завершення процесу виходу з комунізму. Він багаторазово підкреслював духовну й культурну єдність з об'єднаною Європою, а післявоєнну Європу порівнював з людиною, в якій не було однієї легені [25, s. 249].

Прихильники євроінтеграції Польщі наголошували на тому, що жодна з країн ще не вийшла з ЄС. Пригадували також велику участь середньовічної Речі Посполитої в створенні та поширенні ідеї об'єднання, прикладом чого була Городельська унія (1410 р.), а пізніше – Люблінська унія (1569 р.), яка найдовше існувала в Європі. Звідси народилось популярне гасло: "Від Люблінської унії – до Європейського Союзу!".

У Польщі референдум було проведено 7–8 червня 2003 р. У ньому взяли участь 58,85% громадян країни, які мали право голосу. У результаті 77,45% учасників

голосування підтримали ідею вступу Польщі до ЄС [26, с. 508]. Тепер прихильники цієї ідеї змогли зітхнути з полегшенням, оскільки після оголошення результатів загальнонародного референдуму рішення в справі ратифікації вступу Польщі до ЄС набуло чинності.

Заключним етапом євроінтеграції Польщі стала ратифікація країнами-членами ЄС Декларації про приєднання Польщі до Європейського Союзу. Цей процес розпочався в червні 2003 р. і завершився в березні 2004 р., коли Бельгія, як остання з країн ЄС ратифікувала Декларацію.

Цікаво, що напередодні 1 травня польський Сейм інтенсивно працював і прийняв останні 6 законів, які призводили польське законодавство відповідно до європейського. Усього понад півтори тисячі законів довелося адаптувати нашій сусідці до законодавства Європейського Союзу [27].

Урочиста подія відбулася 1 травня 2004 р., коли Польща стає офіційно членом ЄС. Святкове прийняття 10 держав до ЄС відбулось у Дубліні, де Республіку Польща репрезентували її Президент Олександр Квасневський і прем'єр-міністр Лешек Міллер.

Отже, протягом відносно короткого, п'ятнадцятирічного періоду, Польща спромоглася досягти відповідності європейським політичним та економічним стандартам, ставши повноправним членом ЄС. Польський народ перегорнув ще одну сторінку своєї історії, а Республіка Польща ввійшла до нового етапу свого розвитку в умовах об'єднаної Європи.

1. Barcz J. Traktat o Unii Europejskiej. – Warszawa, 2000.
2. Kuźniar R., Szczepanik K. Polityka zagraniczna RP 1998 – 2002. – Warszawa, 2002.
3. Chwałba A. III Rzeczpospolita. Raport specjalny. – Kraków, 2005.
4. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: історія і засади функціонування. Навч. посіб.; за ред. Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – 752 с.
5. Чорна Н.М. Інтеграція Польщі до НАТО та ЄС: особливості, основні етапи і наслідки (кін. 80–х рр. XX ст. – 2005 р.). – автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 "Всесвітня історія". – Чернівці, 2008.
6. Zbiór Dokumentów. – 1990. – № 3.
7. Zbiór Dokumentów. – 1991. – № 1.
8. Ibidem. 9. Zbiór Dokumentów. – 1991. – № 3.
10. Polityka zagraniczna RP 1998 – 2002. Pod red. R. Kuźniara, K. Szczepanika – Warszawa, 2002.
11. Rocznik Statystyczny Handlu Zagranicznego 1996. – Warszawa, 1997.
12. Wspólnoty Europejskie. – 2000. – № 6.
13. Polityka zagraniczna RP 1998 – 2002. Pod red. R. Kuźniara, K. Szczepanika – Warszawa, 2002.
14. Ibidem.
15. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Вказ. праця.
16. Там само.
17. Zbiór Dokumentów. – 1997. – № 2.
18. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej z 1996 r. – № 106. – Poz. 555.
19. Zbiór Dokumentów. – 1996. – № 1.
20. Kuźniar R., Szczepanik K. Polityka zagraniczna RP 1998 – 2002. – Warszawa, 2002.
21. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Вказ. праця.
22. Там само.
23. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. – № 78. – Poz. 483.
24. Chwałba A. III Rzeczpospolita. Raport specjalny. – Kraków, 2005.
25. Ibidem.
26. Тимовський М., Кеневич Я., Хольцер Е. Історія Польщі. – М.: Весь Мир, 2004. – 544 с.
27. Адамов Б. Уроки єврознавства // Урядовий кур'єр. – 2005. – 20 жовтня.

Надійшла до редколегії 17.02.12

Б. Гончар, д-р іст. наук, проф., І. Семеніст, асп.

ПОЛІТИКА АДМІНІСТРАЦІЇ ДЖ. БУША СТОСОВНО АМЕРИКАНСЬКО-ЯПОНСЬКОГО СОЮЗУ БЕЗПЕКИ (1988–1992 рр.)

*Стаття висвітлює питання розвитку американсько-японських відносин за часів адміністрації Дж. Буша
The article represents analysis of the American foreign policy toward Japan during the G. Bush Administration*

Протягом останніх років в Україні з'явилося цілий ряд публікацій, що висвітлюють питання розвитку американсько-японського союзу в постбіполярний період. Проте, на нашу думку, у вітчизняній та зарубіжній історіографії не знайшли належного висвітлення проблемні питання двосторонніх американсько-японських відносин безпосередньо після припинення біполярної конфронтації та завершення "холодної війни", коли американсь-

ко-японський союз безпеки знаходився на роздоріжжі, а в обох країнах лунали заклики до відмови від американсько-японського союзу безпеки, який був основою двосторонніх відносин із початку 1950-х рр. Заповнити дану прогалину в історіографії й має на меті дана публікація.

Із часу підписання у 1951 р. Сан-Франциського мирного договору та першого американсько-японського договору безпеки минуло вже 60 років. У роки "холодної

війни" союз безпеки став наріжним каменем двосторонніх відносин, а сама Японія перетворилася на одного з головних стратегічних партнерів США. Із закінченням біполярного протистояння американсько-японський союз безпеки зазнав значної трансформації та розвитку, що дає змогу нинішній адміністрації Б. Обама з оптимізмом дивитися на майбутнє двосторонніх американсько-японських відносин у військово-політичній сфері.

Разом з тим, на рубежі 1980–1990-х рр. американсько-японський союз безпеки знаходився на роздоріжжі, вдару по союзницьких відносинах двох країн було завдано з боку торговельно-економічних проблем, які протягом всієї "холодної війни" знаходилися в тіні військово-політичного співробітництва й особливо гостро постали саме із закінченням протистояння по лінії Схід–Захід. На істотне погіршення двосторонніх відносин вплинули й ціла низка суперечностей та дискусій, які розгорнулися між союзниками протягом 1988–1992 рр., зокрема: критика США у відповідь на небажання Японії збільшувати витрати на власну оборону та переглядати "мирну конституцію", дискусія довкола спільного проекту з модернізації винищувача F–16, а особливо нищівна критика США з приводу обмеженої участі Японії під час кризи в Перській затоці.

Крім того, у США були настільки вражені економічними успіхами Японії, яка у 1988 р. вийшла на другу сходинку за рівнем ВВП у світі та стала економічною наддержавою, що частина експертів та аналітиків всерйоз почала розмірковувати з приводу можливого конфлікту між двома країнами. Подібні "думки" вилилися у формування т. зв. "ревізіоністської" школи у двосторонніх відносинах та формування опозиційної лінії до політики уряду стосовно Японії серед Конгресу США.

Дискусія з приводу двосторонніх відносин та побоювання з приводу майбутньої ролі Японії у світі розгорталися на фоні істотного погіршення макроекономічних показників економіки США та зусиль Сполучених Штатів з пошуку нової стратегії, що дозволила б конвертувати отриманий зиск від закінчення "холодної війни" в економічну площину, перш за все, за рахунок зменшення витрат на оборону та "розподілу витрат" на оборону між США та їх союзниками. Головну увагу та "надії" в контексті концепції "розподілу витрат" у США покладали саме на Японію. Крім того, серед американських політиків поширювалося роздратування, що саме завдяки низьким витратам на власну безпеку та "парасольці безпеки" у вигляді США, Японії й змогла досягти подібних успіхів в економіці.

Тема розподілу економічного тягаря у витратах на оборону між США та Японією стала однією з ключових під час слухань в Палаті Представників Конгресу США, які відбулися 19 квітня 1988 р.

Сенатор Е. Айленд звертаючись до учасників слухань наголосив: "Японія пройшла шлях від повного руйнування в 1945 р. до статусу економічної наддержави у 1988 р... Чи змогла б Японія стати глобальною економікою без свободи морів та без Західної парасольки безпеки, що надається їй останні 18 років? Я дуже сумніваюся в цьому. Чи отримала Японія численні зиски від парасольки безпеки? Відповідь безсумнівно буде так".

На думку сенатора Е. Айленда, відповідь на питання "Чи повинна Японія виділити справедливую частку для підтримки парасольки безпеки, яка робить її економічний успіх можливим?" є очевидним, оскільки статистичні дані говорять самі за себе: якщо США витрачають понад 6% свого ВВП на оборону, то в Європі цей показник становить 3%, тоді як Японія витрачає лише 1% на власну безпеку.

Адмірал Дж. Ла Рок – один із авторів стратегії передового базування, під час слухань взагалі висловив думку про необхідність виведення американських військ з Японії: "Ми отримуємо невелику перевагу від наших військ в Японії <...> Ми повинні серйозно подумати про виведення військ з Японії. Я думаю, що ми повинні почати виводити свої війська з Японії та завершити їх виведення до 2000 р." [8, Р. 5].

На думку адмірала Дж. Ла Рока, вражає що США витрачають 150 млрд. доларів на рік на оборону своїх союзників в Європі та Азії, у той самий час маючи 150 млрд дефіциту Федерального бюджету та 150 млрд негативного сальдо торговельного балансу. На думку Дж. Ла Рока, стратегія передового базування та система оборонних союзів була виправданою, коли з'явилася 40 років назад, проте із закінченням "холодної війни" в ній немає жодного сенсу. Й хоча з вуст адмірала не прозвучали слова про необхідність перегляду існуючих союзів безпеки – це прямо розумілося з їх слів: "Я думаю, що важливо пам'ятати що Японія, Корея та Філіппіни в жодній мірі не сприяють обороні США. В своїй основі, це вулиця з одностороннім рухом" [9, Р. 3].

На додаток до ситуації, що склалася через невдоволення США часткою Японії у "розподілі витрат" на оборону, ще один удар по двостороннім відносинам було завдано на початку 1989 р. через невдоволення у Конгресі США, що виникло з приводу технологічного співробітництва з Японією, яке виникло довкола програми підтримки винищувача FSX. Урядами обох країн наприкінці 1988 р. було досягнуто домовленості, що Японія та США будуть спільно модифікувати F–16 до їх наступного покоління. Проте опоненти у Конгресі зажадали повторного розгляду цього питання, оскільки це передбачало, на їх думку, передачу головному потенційному конкуренту передових американських технологій. У результаті дискусії, 16 травня 1989 р. Сенат проголосував проти блокування продажу, а потім прийняв резолюцію, яка регламентувала вимоги відповідно до яких буде виконуватися угода між урядами. 7 червня 1989 р. Конгрес розглянув та прийняв варіант запропонований Сенатом. Але 31 липня президент Дж. Буш наклав вето на це рішення, а 13 вересня 1989 р. Сенату не вистачило лише одного голосу щоб подолати вето президента [11, Р. 8].

Цей епізод ускладнив американські та японські урядові інтереси в обміні оборонними технологіями, у зв'язку з можливим застосуванням цих технологій в чутливих областях економічної конкуренції, наприклад в комерційній авіації. А головним результатом цієї дискусії стала поява гострої антияпонської риторики, сумнівів та занепокоєння довкола мабутьного двосторонніх відносин серед американських експертів та формування всередині Конгресу опозиції до політики адміністрації Дж. Буша стосовно Японії.

На фоні погіршення двосторонніх відносин у 1990 р. з'явилася Східноазійська стратегічна ініціатива Дж. Буша, деталі якої були озвучені у доповіді міністерства оборони до Конгресу "Стратегічні рамки для Азійсько-Тихоокеанського регіону: погляд на 21 сторіччя". Дана стратегія передбачала поетапний вивід військ з регіону, на першому з яких (протягом 1990–1992 рр.) планувалося скоротити загальну чисельність у 135–тис. контингенту військ в Азії на 14–15 тис., а до 1995 р. передбачалося скоротити військову присутність в регіоні до 102–103 тис. чол. Крім того, на першому етапі передбачалося припинення дії американсько-філіппінського договору безпеки (звідки США вивели свої війська в листопаді 1992 р. – прим. авт.). Поряд з цим у доповіді зазначалося, що "Міністерство оборони буде в

збалансований та розмірений спосіб зменшувати свої війська в регіоні, не піддаючи небезпеці здатність виконувати свої зобов'язання в сфері безпеки" [1, Р. 9].

В наслідок дискусії, що точилася в Конгресі США напр. 1980 – поч. 1990-х рр., значна увага в Східноазійській стратегії 1990 р. була приділена питанню розподілу витрат між союзниками. Зокрема, в доповіді до Конгресу зазначалося: "В області розподілу витрат, ми очікуємо збільшення допомоги від наших союзників". Разом з тим, у тексті доповіді у відповідь на критику з боку Конгресу висловлювалося застереження: "Ми повинні уникати від спокуси "визначити", що певний рівень ВВП або іншого спеціального критерію визначає "справедливу частку" в розподілі витрат на оборону. Арифметичні формули для збільшення [витрат на оборону – *прим. авт.*] засновані на передумові, що є значний дисбаланс у торгівлі або просто заяви, що конкретний союзник повинен робити більше, тому що у нього є гроші", ймовірно зустрінуть жорсткий опір, оскільки такі підходи можуть розглядатися як загроза національному суверенітету" [2, Р. 9].

У розділі про Японію підкреслювалося, що "саме в інтересах США підтримувати передове базування в Японії в довгостроковій перспективі з двох причин: геостратегічне розташування та економічна ефективність нашої присутності у порівнянні з будь-яким іншим місцем". Поряд з цим, у документі зазначалося, що протягом наступного десятиліття будуть наноситись удари по двостороннім відносинам з боку торгових суперечностей, торговельного дефіциту та побоювань з приводу втрати технологічної конкурентоспроможності. "До того ж, – як зазначається в доповіді, – громадяни Японії будуть продовжувати сумніватися у необхідності та користі американсько-японських відносин у галузі безпеки. Більше того, з боку США, матиме місце значний внутрішньополітичний тиск з метою скорочення американської присутності, якщо Японія не фінансуватиме цю присутність на максимально відповідному рівні" [3, Р. 9].

Основними елементами стратегії США стосовно Японії документ називає наступні пункти:

- Зниження, наскільки це можливо, рівня військової присутності в Японії, разом з тим, збереження важливих умов для забезпечення регіональної стабільності;
- Продовження заохочення Японії підвищувати свої можливості з оборони власної території та підвищення здатності захищати свої морські шляхи на відстань 1000 морських миль;
- Ще більше залучати Японію до тісних політичних зусиль із західними союзниками для підтримки стабільності в ключових регіонах світу, в тому числі збільшення фінансової підтримки американських військ, що дислокуються в Японії;
- Акцент на важливості посилення взаємодії американських військових систем за рахунок підтримки постачання зброї зі Сполучених Штатів, зростання технологічного обміну, перешкоджання розвитку невзаємодоповнюваних систем, та;
- Збільшення військово-політичного діалогу та поглиблення консультативного процесу з безпеки [4, Р. 11].

Відповідно до стратегії протягом найближчих трьох років США планували скоротити свою військову присутність в Японії на 5–6 тис. чол.

На рубежі кін. 1980-х – поч. 1990-х рр. у США з'явилася ціла низка публікацій, яка досліджувала проблеми двосторонніх відносин та розглядали можливі сценарії подальшого розвитку двосторонніх відносин, у цьому контексті важливо звернути увагу на доповідь до Конгресу "Співробітництво японського уряду зі Сполученими Штатами –

перспективи з боку американських посадових осіб" підготовленою Службою досліджень Конгресу США.

У доповіді підкреслювалося, що "Офіційні особи США не досягли єдиної думки стосовно Японії в цей період змін. Їх погляди представляють широкий спектр думок, від тих хто підкреслюють позитив у тісному співробітництві як доміную в американсько-японських відносинах, до тих, хто вважають більш негативно, що американсько-японські суперечки досягли тієї точки, коли США треба зберегти інтереси та вплив, як в країні, так і за кордоном" [18, Р. 1].

Автори доповіді наголошують, що за такого широкого спектру поглядів американських чиновників на співробітництво Японією зі США – "навіть чи, що адміністрація Дж. Буша матиме можливість продовжувати політику Р. Рейгана, виключно підкреслюючи лише дружні аспекти в американсько-японських урядових відносинах. Наразі, занадто багато сильних поглядів серед посадових осіб в адміністрації та Конгресі про необхідність для США зайняти більш критичну та вимогливу політику позицію по відношенню до Японії, принаймні з деяких питань, де позиція Японії виглядає неконструктивною" [19, Р. 1].

Результатом, за висновком експертів Служби досліджень Конгресу, може стати формування диференційного підходу в політиці стосовно Японії – коли США продовжуватимуть розвивати взаємовигідне співробітництво в деяких областях, у той час жорстко реагуючи у тих сферах, де позиція Японії буде неконструктивною [20, Р. 1].

Не оминули увагою автори доповіді й тему зрушень у суспільній думці обох країн, що відбулися внаслідок зменшення радянської загрози, зростання могутності японської економіки та зростаючої взаємозалежності двох країн: "У США, ця зміна ілюструється відповідями на питання що більш серйозніше, військова загроза з боку Радянського союзу чи економічна "загроза" та "викилик" з боку Японії. Для більшості, в ряді опитувань, проведених починаючи з 1989 р., відповідь на це питання – Японія" [21, Р. 6].

Ще одна доповідь під назвою "Японія як конкурент", підготовлена комісією з американсько-японських відносин наголошувала, що "З глобальної точки зору, очевидно, що дві найбільші у світі економіки повинні працювати разом задля вирішення світових проблем. Сьогодні, однак, здатність США та Японією підтримувати дружні відносини широко ставиться під сумнів. Відносини США з Японією переживають важкі часи... США більше не є домінуючим партнером в альянсі, хоча і залишаються могутнішими в економічному та військовому плані" – зазначається в документі [14, Р. 1].

Автори документу підкреслюють, що ставлення американців до Японії страждає через величезні цифри дефіциту торговельного балансу (навіть 50% девальвація американського долара, по відношенню до 1985 р. не знизила дефіцит американсько-японського торговельного балансу до рівня дефіциту з Європейським Співтовариством та Канади). Навпаки, як зазначається у документі, дешевий долар дозволив японцям купувати американські активи за вигідною ціною. "Деякі американці фахівці-японісти вважають, що Японія є економічним хижак, який не хоче, чи не може змінити свою поведінку" [15, Р. 1].

Незважаючи на проблеми в торговельно-економічній сфері між обома країнами, на думку авторів документу, є багато областей, в яких Японія та США можуть співпрацювати в спільних інтересах. Але "Американці повинні навчитися думати про Японію не як про зруйновану війною країну, якій вони допомогли віднови-

тися за власним зразком, а як рівну собі країну з якою треба співпрацювати" [16, Р. 2].

У підсумку, на думку авторів, у 1990-ті рр. США та Японія будуть співпрацювати в багатьох напрямках, в той час енергійно конкуруючи в інших. "Це нічим не відрізняється від відносин Вашингтону з іншими промислово-розвиненими країнами, але успішний розвиток відносин з Японією вимагатиме більше, ніж зазвичай уваги" – стверджується в доповіді [17, Р. 13].

Одним із найбільших випробувань для американсько-японських відносин за часів каденції Дж. Буша стала війна у Перській затоці 1990–1991 рр. Міжнародна криза, що виникла внаслідок вторгнення Іраку в Кувейт та міжнародні зусилля під керівництвом США аби змусити Ірак вивести свої війська, стала серйозним випробуванням для двосторонніх відносин.

Не дивлячись на те, що Японія виділила майже 13 млрд. доларів на підтримку операції союзників в затоці, участь Японії в операції створила серйозні протиріччя між США та Японією та громадськістю обох країн, з відповідними наслідками для майбутніх відносин.

Японія, скована "мирною" конституцією, виявилася не в змозі задовольнити прохання США про відправлення військового контингенту до Перської затоки. В свою чергу, американський уряд обурило те, що Японія ввела санкції проти Іраку лише після телефонного дзвінка Дж. Буша до прем'єр-міністра Японії Т. Кайфу.

Численні повідомлення в пресі, коментарі та заяви лідерів США та Японії, інтерв'ю чиновників зобразили реакцію Японії на кризу та американсько-японську взаємодію під час неї як провальну. Уряд Японії виявився неготовим мати справу з кризою, повільно усвідомлюючи більш широкі наслідки та політично незграбно відреагував на прохання США про допомогу. З іншого боку, Адміністрація Дж. Буша неправильно оцінила бажану військову роль Японії та недооцінила важливість пацифістських настроїв в середині японського суспільства. Що стосується фінансової допомоги, то зрозуміло, що Адміністрація Дж. Буша прагнула аби японська відповідь була більш ефективною [22, Р. 1].

За висновками авторів доповіді "Відповідь Японії на кризу в Перській затоці: наслідки для американсько-японських відносин", підготовленої фахівцями Служби досліджень Конгресу США японський уряд у цілому не пройшов тест на кризу: "...Деякі американські чиновники, що підтримують американсько-японське "глобальне партнерство" у період після "холодної війни", були розчаровані поведінкою Японії під час кризи, що в свою чергу, поставило під сумнів їх намагання працювати в тісній співпраці з Японією з чутливих міжнародних проблем у майбутньому". Натомість обмежена участь Японії у конфлікті, як зазначають автори дослідження, "зміцнила думку інших американських чиновників, які вже давно скептично ставляться до здатності США тісно співпрацювати з Японією через принципові розходження, економічну конкуренцію та інші інтереси двох країн" [23, Р. 1].

Криза в Перській затоці посилила позиції тих експертів, які виступали за більш жорсткий підхід до Японії, а дискусія з приводу подальшого розвитку двосторонніх відносин набирала обертів.

Так, зокрема, протягом першої сесії 102-го Конгресу (з 3 січня 1991 – 3 січня 1992 р.) цілий ряд законопроектів були запропоновані в дусі так званого доповнення "Супер 301" (модифікація розділу 301 закону "Про торгівлю" від 1974 р., внесена Комплексним законом про торгівлю та конкурентоздатність від 1988 р.) або пропонували аналогічні заходи проти недобросовісної конкуренції. Незважаючи на те, що в жодному з них не згаду-

валася Японія, ініціатори чітко зазначали, що Японія та японська практика були головними цілями цих законопроектів. Зокрема, лідер більшості Р. Гепхарт та сенатор Д. Ріглі запропонували на початку другої сесії законопроект під номером 4100, який вимагав від Японії скорочення сальдо торговельного балансу зі США на 20% на рік, або в протилежному разі зіткнутися з обмеженнями на експорт автомобілів до США [10, Р. 3].

Про гостроту питання з приводу майбутнього американсько-японських відносин свідчить слухання "Американсько-японські відносини: криза, що насувається?", які відбулися в Комітеті закордонних справ Палати Представників Конгресу США 16 липня 1991 р. за участю провідних експертів-японістів.

Під час відкриття засідання головуючий С. Соларз заявив, що "Найбільш песимістичний висновок до якого можна схилитися у відношенні до Японії в останні місяці це те, що конфлікт довкола економічних ресурсів може стати приводом до війни між двома країнами, і що, тільки прийнявши цю можливість ми можемо зробити ефективні кроки, щоб запобігти цьому" [31, Р. 1].

Інший член комітету конгресмен Е. Фалеомаваєга зазначив, що наразі ніхто не може чітко визначити нові рамки американсько-японських відносин, крім того він висловив побоювання, що після краху комунізму новим об'єктом ненависті може стати саме Японія [32, Р. 3].

Як і його попередник, конгресмен бачить корінь проблем в економічній площині: "Одним із джерел серйозної заклопотаності для американців – є високий рівень японських інвестицій в активи США. Японські інвестиції – є складним завданням для американської економічної незалежності й ставлять перед конгресом складні політичні питання. <...> Є також багато інших проблем, пов'язаних з безпекою в регіоні, й надзвичайна перевага Японії над економіками азійських країн. Те, що ми повинні мати на увазі, це погіршення американсько-японських відносин, які можуть зробити Японію більш ніж економічним суперником та перетворити її на головного американського ворога" [33, Р. 3].

Не дивлячись на критику з боку Конгресу та опозицію до політики уряду стосовно Японії, адміністрація Дж. Буша продовжувала проводити двосторонні відносини в дусі "глобального партнерства". Зокрема, 22 листопада 1991 р. під час свого візиту до Токіо міністр оборони Д. Чейні підтвердив союзникам, що безпекова політика США в Азії продовжує базуватися на шести основних принципах:

- Забезпечення американської залученості в Азії та Тихоокеанському регіоні;
- Сильна система двосторонніх договорів безпеки;
- Забезпечення помірних, але боєздатних американських сил передового базування;
- Достатня структура іноземних баз для забезпечення цих сил;
- Збільшення азійськими союзниками відповідальності за власну безпеку.

Як зазначив Д. Чейні, ці принципи формують майбутню безпекову роль США у Східній Азії. Вони не орієнтовані на вузький спектр існуючих загроз, але дозволяють відповідати більш різноманітним можливим загрозам, які не можна передбачити [6, Р. 9].

Разом з тим, американсько-японські відносини продовжували залишатися напруженими. У грудні 1991 р. обидві країни відзначали 50-річницю нападу японців на Перл-Харбор. Саме на цей час було заплановане азійське турне президента Дж. Буша, в тому числі й чотириденний візит до Японії.

Проте запланований візит був перенесений через фактичний початок президентської кампанії у США та

критику з боку демократів, які звинувачували що "містер Буш занадто мало уваги приділяє внутрішнім проблемам" [24].

Масла у вогонь двосторонніх проблем додала і заява президента Дж. Буша, що США не зобов'язані вибачитися перед Японією за атомне бомбардування міст Хіросіма та Нагасакі в 1945 р., заявивши, що бомбардування врятувало мільйони американських життів і, що американці допомогли відновити Японію після Другої світової війни.

"Вибачення не потрібні, і Ви не почуєте їх від цього Президента, я можу гарантувати це Вам", – заявив американський президент, додавши, що "Війна це пекло, і це страшна річ. Але не повинно бути жодних вибачень. І що, на мій погляд, це пахне ревізіонізмом" [25].

Такі заяви болісно сприйняли в Японії, оскільки із перетворенням Японії на економічну наддержаву, серед її громадян з'явилися настрої, що США повинні вибачитися за атомні бомбардування 6 та 9 серпня 1945 р., від яких загинуло щонайменше 200 тис. мирних громадян [26].

З рештою, на початку січня 1992 р. відбувся запланований ще на грудень візит президента США до Японії. 9 січня 1992 р. на спільній з прем'єр-міністром Японії прес-конференції президент Дж. Буш коротко охарактеризував цілі візиту, в першу чергу звернувши увагу на договір безпеки:

"По-перше, наш союз безпеки – надійний та стабільний. Американсько-японський договір безпеки залишається основою стабільності в Східній Азії, регіон, як і раніше, зіштовхується з невизначеністю світу, що змінюється. Щедра японська підтримка, закріплена в договорі про тилове забезпечення допомагає забезпечити продовження утримання нашої передової присутності в Японії, присутність якої є необхідною для американських, японських та регіональних інтересів.

По-друге, оскільки ми увійшли епоху після "холодної війни", з її численними викликами та можливостями, розширення співпраці між США та Японією щодо глобальних та регіональних проблема є абсолютно необхідною для досягнення завдань зовнішньої політики обох країн. У в ході цього візиту, ми присвятили себе побудові більш процвітаючого та мирного світу <...> зрештою, наш візит був успішним. Він підтвердив наші життєво важливі політичні, безпекові та економічні відносини" – зазначив американський президент [27, Р. 42–43]. – заявив Дж. Буш.

Проте із такою думкою погодились не всі. Навесні 1992 р. в авторитетному журналі Форін Еффеїрз було опубліковано статтю "Порятунок американсько-японського союзу" у співавторстві сенатора Г. Бейкера та колишнього заступника міністра оборони – Е. Фроста. У ній автори зазначають, що на початку 1992 р. американсько-японський альянс поставлений "з ніг на голову", а самі країни всього лише через місяць з часу візиту президента Буша до Токіо вдалися до гарячої та гострої публічної дискусії нехарактерної для дружнього союзу. На думку авторів, якби президент Дж. Буш відвідав Японію на початку грудня, як планувалося першопочатково, він та прем'єр-міністр К. Міядзава, можливо, пішли далі символічного заживлення ран війни (в грудні обидві країни відзначали 50-річницю нападу Японії на Перл-Харбор – *прим. автора*) та зміщення політичного акценту на майбутнє. Таким чином, на думку Г. Бейкера та Е. Фроста, був втрачений зручний момент для вирішення перш за все економічних проблем [12, Р. 97].

Разом з тим автори задаються питанням, чому можливість зміцнити та посилити союз була зруйнована так драматично? Частина відповіді, безумовно, це політика в

рік виборів, що призвело до відтермінування візиту президента, в першу чергу. Інша частина, фрустрація японської тактики вичікування – зробити крок лише після того, як тиск стане невиносним. Проте, як зазначають автори, ще задовго до поїздки президента було сформована напруга. "Японія та США вступили у 1990-ті рр. нагадуючи двох ворогуючих підлітків: запальні, напружені, незграбні, критичні та самовдоволені" [13, Р. 97].

У 1992 р. на зміну існуючим Міністерством оборони США були підготовлені нові "Стратегічні рамки для Азійсько-Тихоокеанського регіону", які були покликані замінити попередні від квітня 1990 р.

У новій Східноазійській стратегії 1992 р. наголошувалося, що система союзів, створена США є одним з найбільших досягнень з часу закінчення Другої світової війни. "Ця система союзів та дружби – процвітаюча, в основному демократичних, ринковоорієнтованих "зон миру", яка охоплює більше двох третин світової економіки. У кінцевому рахунку, збереження та розширення цих союзів та дружби буде настільки ж важливим, як і успішне стримування колишнього Радянського Союзу..." – зазначалося в доповіді.

Особливу увагу в доповіді надавалося тому фактору, що даний звіт відображає вимоги закріплені бюджетом на 1992–1993 рр., та відображає консенсус між Конгресом та адміністрацією з фундаментальних принципів американського підходу до Азійсько-Тихоокеанської стратегії.

Із приводу американсько-японського союзу безпеки в доповіді зазначалося, що: "американсько-японські відносини залишаються ключовими в нашій азійській безпековій стратегії. В минулому, стратегічне становище Японії слугувало бар'єром для радянської агресії, сьогодні ж, американські війська та японські Сили самооборони зберігають свою пильність за тими політичними змінами в курсі Росії та в Північно-Східній Азії. Американські та японські війська забезпечують стабільність в усьому регіоні та залишаються найважливішим елементом стримування північно-кореєського авантюризму. Продовження американської присутності в Японії та зміцнення американсько-японських відносин у галузі безпеки заспокоює багато країн в регіоні, а також Японію" [5, Р. 4].

Крім того, в доповіді особливо наголошувалося, що відповідно до американсько-японських договорів про взаємне співробітництво та безпеку, Японія забезпечує стабільні, та недорогі умови для американських військових операцій та навчання. "Японія також забезпечує найбільшу серед інших союзників тилову підтримку, більш ніж 3,3 млрд. дол. у 1991 фінансовому році. Високий рівень японської підтримки робить Японію найдешевшим місцем для перебування наших військ, включаючи США" [7, Р. 18].

У відповідь про критику що продовжувалася з боку Конгресу та частини експертного середовища, з нищівною критикою даного підходу до американсько-японських відносин виступив віце-президент США Д. Кволі. У своєму виступі перед Радою з міжнародних відносин у Нью-Йорку 27 квітня 1992 р. віце-президент Д. Кволі наголосив:

"Рідко в історії двох країн з такою різною історією, культурою, традиціями розвиваються такі неординарні відносини. Півстоліття тому ми воювали, тепер ми найближчі союзники. Разом США, Японія та наші союзники по НАТО перемогли в "холодній війні" й ми не зробили б цього без участі Японії.

Говорячи про досягнення та зусилля обох урядів у вирішенні спільних та глобальних проблем, американський віце-президент не зміг уникнути увагою дискусію, що

точилися останнім часом навколо двосторонніх відносин: "В останні місяці, ми чуємо необдуману війну принизливих та образливих слів, що кидаються туди і сюди з обох боків Тихого океану". На думку, американського віце-президента має місце "очевидна демонізація", додаючи при цьому, що "емоційні спалахи та створення стереотипів повинно припинитися" [28, Р. 342].

Однією з головних причин, на думку Д. Кволі, є негативна риторика з боку ревізійністської школи американсько-японських відносин. Далі, віце-президент задає питання: Чи відповідає дана теорія реальності? "Одного не можу зрозуміти, чому книги опубліковані 5 років тому так сильно мають вплив на ці думки. Наразі, торговельний розрив з Японією впав з 57 до 43 млрд дол. До того ж, США стали найбільшим у світі експортером, а Японія стала другим за величиною американським споживачем. Як можуть ревізійністи пояснити це?" [29, Р. 343].

Д. Кволі у своєму виступі перед Радою з міжнародних відносин приділив увагу і американсько-японському союзу безпеки. У той як деякі критикують Японію, факти говорять про інше. Японія вирішила взяти на себе 72% витрат з тилового забезпечення 50 тис. наших солдатів, матросів, морських піхотинців у своїй країні. До кінця 1995 р. це становитиме 3,7 млрд. — це більш ніж 50% наших витрат на передове базування в Японії. ...Це недорогий страховий поліс для безпеки та процвітання обох країн" [30, Р. 345] — зазначив віце-президент.

Підсумовуючи, можемо прийти до наступних висновків:

- із закінченням "холодної війни" американсько-японські відносини та двосторонній союз безпеки увійшли тривалу полосу невизначеності, що було викликано як проблемами в торговельно-економічній сфері, так і кризою ідентичності самого союзу безпеки, який із припиненням міжблокового протистояння втратив свою попередню цінність;

- на погіршення двосторонніх відносин вплинуло також і суспільні настрої в обох країнах, на початку 1990-х рр. частина експертного середовища та американського суспільства почали розглядати Японію як потенційного конкурента, наслідком чого стала поява антияпонської риторики в американському суспільстві та як наслідок поява антияпонського лобі серед Конгресу США. Через що під удар було поставлено спільні американсько-японські проекти у військово-технічній сфері;

- не зважаючи на тиск, що чинився з боку як громадськості, так і Конгресу, адміністрація Дж. Буша увесь відведений їй час, в головному продовжувала політику попередніх адміністрацій й не дивлячись на наявні суперечності в торговельно-економічній сфері віддавала пріоритетне значення питанням військово-стратегічного характеру.

Варто також наголосити, що частково причиною цього було те, що в Білому домі протягом 1988–1992 рр. переважали політики атлантичного спрямування, для яких АТР був лише колишнім "другим фронтом "холодної війни"". Разом з тим, зі зміною адміністрації в Білому домі, проблеми двосторонніх нікуди не зникли й залишалися напруженими протягом майже всієї каденції першої адміністрації Б. Клінтона.

1. A Strategic Framework for the Asian Pacific Rim. Report to Congress: *looking toward the 21st century* / Department of Defense. — April 1990. — P. 9. 2. Там само. — С. 9. 3. Там само. — С. 9. 4. Там само. — С. 11. 5. A Strategic Framework for the Asian Pacific Rim: Report to Congress / Department of Defense. — 1992. — P. 4. 6. A Strategic Framework for the Asian Pacific Rim: Report to Congress / Department of Defense. — 1992. — P. 9. 7. Там само. — P. 18. 8. Common Security Interests in the Pacific and how the costs and benefits of those interests are shared by the U.S. and its allies. Hearing before the Defense Burdensharing Panel of the Committee on Armed Services House of Representatives (Hearing held April 18, 1988). — Washington, 1989. — P. 5. 9. Там само. — С. 3. 10. CRS Report for Congress. — 1992. — P. 3. 11. CRS Report for Congress. — 1992. — P. 8. 12. Howard J. Baker, Jr; Ellen L. Frost. Rescuing the U.S.–Japan Alliance // Foreign Affairs. Spring 1992. — P. 97. 13. Там само. — С. 97. 14. Japan as Competitor. Commission on US-Japan relations for the Twenty First century. — P. 1. 15. Там само. — С. 1. 16. Там само. — С. 2. 17. Там само. — С. 13. 18. Japanese Government Cooperation with the United States — U.S. Officials' Perspectives. CRS Report for Congress. — August 24, 1990. — P. 1. 19. Там само. — С. 1. 20. Там само. — С. 1. 21. Там само. — С. 6. 22. Japan's Response to the Persian Gulf Crisis: Implications for the U.S.–Japan Relations. CRS Report for Congress. — 23 May 1991. — P. 1. 23. Там само. — С. 1. 24. President Rejects Apology to Japan / The New York Times. — 2 Dec. 1991 [Електронний документ]. — Режим доступу: <http://www.nytimes.com/1991/12/02/us/president-rejects-apology-to-japan.html?scp=42&sq=december%201991&st=cse>. — Назва з екрану. 25. Там само. 26. Там само. 27. U.S. Department of State Dispatch. — Vol. 3, No. 3. — January 20, 1992. — P. 42. 28. U.S. Department of State Dispatch. — Vol. 3, No. 18. — May 4, 1992. — P. 342. 29. Там само. — С. 343. 30. Там само. — P. 345. 31. US–Japan relations: a looming crisis? / Hearing and Markup before the Subcommittee on Asian and Pacific Affairs of the Committee on Foreign Affairs House of Representatives (July 16, 1991). — Washington, 1992. — P. 1. 32. Там само. — С. 3. 33. Там само. — С. 3.

Надійшла до редколегії 17.02.12

Н. Городня, канд. іст. наук, доц.

ПОЛІТИКА КНР В ПІВДЕННО-СХІДНІЙ АЗІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА XX – ПОЧАТОК XXI СТОЛІТТЯ)

Стаття аналізує політику Китаю в Південно-Східній Азії в період від створення КНР до світової фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр.; вивчає чинники, що впливали на її еволюцію й на відносини КНР з країнами ПСА; регіональні й глобальні наслідки такої політики.

The paper analyses China's policy in Southeast Asia within the period between People's Republic of China foundation in 1949 and 2008-2009 global financial and economic crisis; it studies the factors that influenced on the evolution of China's regional policy in SEA, its regional and global impact.

Піднесення регіональної і глобальної ролі Китаю, перетворення Східної Азії на центр світового економічного розвитку, прискорення регіональних інтеграційних процесів в Південно-Східній і Східній Азії, посилення суперництва за вплив у Азійсько-Тихоокеанському регіоні (АТР) між США, Японією і Китаєм є важливими факторами міжнародних відносин початку XXI ст. Суттєві зміни в розстановці сил в АТР значною мірою пов'язані з еволюцією політики КНР в Південно-Східній Азії (ПСА).

Незважаючи на значну увагу зарубіжних і вітчизняних дослідників до ситуації в АТР, їхні праці мають переважно політологічний характер [1]; деякі роботи ана-

лізують розвиток міжнародних відносин в АТР, не приділяючи уваги політиці Китаю в ПСА [2]. Отже, у вітчизняній історіографії відсутні спеціальні дослідження, що вивчають еволюцію політики КНР в ПСА. З огляду на це, метою даного дослідження є аналіз змін в регіональній політиці Китаю в ПСА в період від утворення КНР (1949 р.) до завершення світової фінансово-економічної кризи першого десятиліття XXI ст.; їх рушійних чинників, впливу на відносини між Китаєм і країнами АСЕАН, регіональних і глобальних наслідків.

Тривалий час відносини між КНР і країнами Південно-Східної Азії були напруженими. В умовах холодної